

FOKUS: 25 ÅR MED EØS

Et liv under EØS – et vitnesbyrd fra «generasjon EØS»

Martine Tønnessen
tidligere KrFU-leder

Sammendrag

I denne artikkelen bidrar Martine Tønnessen med en personlig historie og refleksjoner over hvordan det har vært å vokse opp med EØS-avtalen. «Generasjon EØS» har aldri blitt spurt om deres mening om norsk EU-medlemskap eller tatt stilling til EØS-avtalen. Bevisstheten om avtalen er liten, selv om den har hatt stor innvirkning på hverdagslivet.

Nøkkelord: EØS-avtalen · generasjon EØS · samarbeid · EU · EØS

Mitt første minne om europeisk samarbeid er fra november 1994. Ved sengekanten fortalte pappa meg at han hadde stemt. Som femåring ble forklaringen på hva det å stemme betydde, at alle som var voksne, skulle få si hva de mente om en sak. Denne gangen handlet det om man skulle samarbeide med andre europeiske land, som for eksempel Sverige. Jeg husker jeg spurte hva han stemte, men verken han eller jeg kan huske hva han svarte. At ikke engang pappa, som hadde en klar mening og brukte stemmeretten sin for 25 år siden, klarer å huske hva han stemte, sier noe om hvor lite saken har vært på agendaen de siste årene.

Rundt to år tidligere hadde Norge inngått EØS-avtalen. Av Stortingets 165 medlemmer stemte 130 for. I årene før hadde det pågått forhandlinger, og da avtalen var godkjent av Stortinget, ga den oss tilgang på EUs indre marked og omfattet samarbeid innenfor forskning, utdanning, miljøvern, sosiale spørsmål og kultur, mens fiskeri og landbruk ble holdt utenfor avtalen. EØS-avtalen har påvirket institusjoner, lover og samfunnet, og Norge har kunnet samarbeide tett uten å være bundet til de andre landene i Europa.

*Kontaktinformasjon: Martine Tønnessen, e-post: martineht@gmail.com

©2019 Martine Tønnessen. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material for any purpose, even commercially, provided the original work is properly cited and states its license.
Citation: Martine Tønnessen (2019). Et liv under EØS – et vitnesbyrd fra «generasjon EØS». *Internasjonal Politikk*, 77(4): 358–365. <http://dx.doi.org/10.23865/intpol.v77.1982>

I år er avtalen 25 år, og den har vokst i omfang og påvirker stadig flere områder i samfunnet. Det vil si: De områdene som eksplisitt lå utenfor avtalen i 1994, som for eksempel landbruket, er fremdeles ikke omfattet av avtalen. Men globaliseringen er større i dag enn for 25 år siden, og vi samarbeider mer med andre land. Derfor vokser også avtalens omfang, og den betyr mer for det norske samfunnet i dag enn den har gjort tidligere. Vi er tettere knyttet til de europeiske landene gjennom handel og utveksling av arbeidskraft, og med internett og ny teknologi er den opplevde avstanden mindre enn noen gang.

Generasjon EØS

Denne artikkelen er ment som et vitnesbyrd om hvordan det er å tilhøre «generasjon EØS» – den første generasjonen som har hatt EØS-avtalen gjennom hele livet. Selv om jeg vanskelig kan snakke for alle på min alder, tror jeg mange vil kjenne seg igjen.

Før vi starter, har jeg to momenter jeg gjerne vil presisere. Det første er at jeg er veldig for EØS-avtalen. Påvirkningen den har på livet mitt, er større enn jeg selv tenker over, og det aller meste av denne påvirkningen er positiv, som flere arbeidsplasser, eksportmuligheter for varene vi produserer, felles standarder som gjør byråkrati enklere, og transport over grensene uten at ting stopper opp. Avtalen har noen utfordringer, det er jeg ærlig om – men hvilken avtale har ikke det? Jeg er derfor sterkt kritisk til dem som ønsker å kaste avtalen på skraphaugen.

Det andre er at jeg er en sånn person som faktisk har satt meg litt inn i avtalen, men i denne artikkelen skal jeg la «nerdedelen» ligge. Grunnen er enkel: Jeg tror ikke det å kunne mye om EØS-avtalen er særlig beskrivende for min generasjon. Dette er ingen kritikk av mine jevnaldrende, men snarere et poeng i seg selv. Vi har egentlig aldri blitt opplært i avtalen eller utviklet stor forståelse av den. Den har liksom bare vært der. Selv jeg, som elsker EØS-avtalen, har aldri våknet opp etter en god natts søvn og tenkt på hvor glad jeg er for at Norge er en del av EØS. For å prøve å gi et innblikk i hvordan det er å være «generasjon EØS», skal jeg heller skrive om de gangene i livet jeg virkelig har følt på europeisk samarbeid, og deretter litt om når avtalen kommer opp i hverdagen min i 2019. Til slutt vil jeg reflektere over viktigheten av avtalen, og hvorfor vi ikke bør se på den som utdatert.

EØS på skolebenken

Jeg har prøvd å tenke litt på når jeg har vært EØS-avtalen og europeisk samarbeid spesielt bevisst i løpet av livet. Det er ikke så mange ganger, men det er to konkrete hendelser jeg vil trekke frem. Ut over dette har EØS-avtalen bare vært der og stille påvirket hverdagen, uten at jeg har reflektert videre over det. Kunnskapsnivået om avtalen er forholdvis lavt, og jeg har saumfart minnene etter en eller annen samfunnsfagprøve om avtalen. Jeg klarer ikke komme på noen. Det er i seg selv litt rart, for en avtale som har så mye å si for Norge, burde være en del av pensum i skolen.

Jeg husker at vi hadde historie, at vi lærte om slutten på andre verdenskrig, det som startet som en kull- og stålunion, og som etter hvert ble til EU. Vi lærte at Norge var med i EU gjennom EØS-avtalen, og vi lærte at «EU ligger i Brussel». Først og fremst lærte vi at EU handler om samarbeid. Egentlig oppsummerer det EU godt, men etter som tiden har gått, og jeg har blitt litt eldre, ser man jo at EU er ganske mye mer enn samarbeid. Det er også kompromisser, krangler, tap og vinning.

Selve EØS-avtalen – hvordan den ble utviklet, og hva den har å si for Norge i dag – lærte vi lite om, så vidt jeg kan huske. Dette bekymrer meg litt, for hvordan kan man sikre at samfunnsdebatten er opplyst og god når man har så dårlig grunnlag for å forstå og henge med i den?

Det var først da jeg studerte på universitetet, at jeg lært noe om avtalen og dens relevans for Norge. Jeg tror imidlertid ikke den kunnskapen tilfaller andre enn dem som tar statsvitenskapelige fag, og igjen var det lite om EØS-avtalens relevans i hverdagen som var tema. I stedet pugget vi institusjonene og hvem som bestemte hva i EU-systemet. Selv om jeg aldri har lært mye om avtalen på skolen, er det enkelte ganger i livet jeg har følt dens relevans.

Da taxfree-drømmen knuste

Mens jeg gikk på barneskolen, gikk man fra å bruke pesetas, lire og mark til å bruke euro. På skolebenken fikk vi forklart at det var bra for land som samarbeider, å ha samme type penger. Selv uten å ha kunnskap om ting som rentesetting, sentralbanker og inflasjon kunne en barneskoleelev forstå fordelene. Det var tross alt mye mer praktisk for en baker som skulle kjøpe mel til brødet sitt i et annet land, å slippe å måtte veksle pengene.

Hjemme var den praktiske konsekvensen at vi slapp å veksle frem og tilbake mellom norske kroner og den utenlandske valutaen – også kalt «gærningene» av pappa – etter en ferietur. Nå kunne vi heller spare pengene til neste gang vi skulle til utlandet.

For meg, som var ti år da euroen ble innført, var den største (og svært negative) forandringen at man ikke lenger kunne overtale mor og far til å handle litt ekstra på flyplassen på vei hjem fra Syden. Aldri mer skulle jeg stå på taxfree-butikken etter en uke i sola og få nesten alt jeg ville, ettersom man uansett måtte bruke opp pengene. Det var en tiårings drømmeposisjon: Her var det sjokoladeplater større enn man noen gang hadde sett, og foreldre som villig sa ja til at man kunne få det. En tiårings drøm gikk i knas, men det gikk greit likevel.

Passkontroll og køene gjennom Europa

I ungdomsårene kjørte jeg gjennom Europa to ganger, fra Hamar til Romania. Reiseplanen gjorde at kryssing av landegrenser stort sett foregikk på kveldstid. Det positive var få biler, det negative var at dersom grensevaktene først slo seg vrang, hadde de god tid til å sjekke at alt var i orden – flere ganger.

Køene på slike grensestasjoner var ofte lange. Jeg husker den deilige følelsen det var å kjøre forbi alle trailerne som sto på linje, én etter én, mens de ventet på å bli inspisert og sluppet gjennom, mens vi heller stilte oss i den betydelig kortere personbilkøen. For oss turister var ventetiden kjedelig, men for bedrifter som fraktet varer, var ikke køene bare kjedelige, men også en konkurranseulempe. For norske bedrifter er det ingenting som har så dårlig tid som en død laks. For Norges del burde norske bedrifters mulighet for eksport og handel vektlegges tungt. Det er norske bedrifter som skaper norske arbeidsplasser, og norske bedrifter er avhengig av EØS-avtalen. Ved å ha et tettere internasjonalt samarbeid og ønske flere land velkommen inn i EU og Schengen er køene i dag betraktelig kortere. Samtidig er kravene til varene som selges, de samme her som i de andre europeiske landene, noe som gjør byråkratiet mye lettere.

Å kjenne EØS på pulsen

Oppsummert kan man vel si at det ikke er ofte i løpet av livet at jeg har følt EØS-samarbeidet på pulsen. Avtalen har i veldig liten grad hatt en direkte innvirkning på livet mitt, og det internasjonale samarbeidet har foregått uten at jeg har merket veldig store endringer.

EØS-avtalen er en sånn avtale som påvirker livet ditt mer indirekte enn direkte. Det er ikke så ofte den påvirker deg helt direkte, men den påvirker alle andre ting, som igjen påvirker deg, for eksempel at varene som leveres i butikken, er uten toll, og at jeg kan bevege meg fritt i Europa, søke jobber, studieplasser og stipend. Maten jeg kjøper i andre europeiske land, er like trygg som den norske, legeutdannelsen man tar i Polen, kvalifiserer til legejobb i Norge, og er jeg på ferie, kan jeg bruke mobilen som om jeg var i Norge.

Vi mennesker er, selv om vi gjerne prøver å fremstå som det motsatte, selvopptatte og egoistiske. Vi er mest opptatt av hva som skjer med oss, her og nå. Aspekter som i hovedsak påvirker andre enn oss, bryr vi oss mindre om enn det vi opplever tett på kroppen selv. Jeg er «generasjon EØS». Gjennom så å si hele mitt liv har EØS-avtalen forandret ting rundt meg, noe som stort sett har gjort livet mitt litt lettere, eller som har gjort ting lettere for mennesker og bedrifter rundt meg.

EØS-avtalen har stor betydning for norske arbeidsplasser og for standardisering og internasjonalt samarbeid. Du trenger ikke å grave lenge for å finne områder der EØS-avtalen har betydning, både for antall arbeidsplasser i landet vårt og måten ting er utformet på. Men til og med jeg, som har tenkt mye igjennom avtalen de siste årene, snakker sjelden med andre om den. Fordi avtalen sjelden tenkes på, er det vanskelig å forstå hvor viktig den er for oss.

Så når snakker jeg om EØS i dag?

For å svare litt ærlig på dette kan jeg si at jeg stort sett snakker om EØS når jeg er i politisk debatt mot venstresiden, eller når noen finner en feil eller svakheter med

avtalen som gjør at de vil trekke oss fra hele sulamitten. Utenom dette er det sjelden jeg diskuterer avtalen i seg selv.

Da jeg studerte og begynte å tenke på å dra på utveksling, ble EU og EØS i en periode en del av lunsjpratene. De som dro til Italia, Frankrike og Tyskland, hadde et lettere – og billigere – utvekslingsopphold enn de av oss som reiste utenfor Europa. EØS-avtalen krever at nordmenn behandles likt som andre EU-borgere, noe som gjør at for eksempel skolepengebelastningen blir lavere. En EU-borger er en EU-borger, selv når man kommer fra EØS-land (med unntak av Storbritannia, som tar seg godt betalt av nordmenn). Men sammenlignet med alle andre ting vi var opptatt av – Lafferkurve, Lagrange og hvor håpløst langt unna virkeligheten Robinson Crusoes øy med fisk og kokosnøtter var (ja, jeg studerte samfunnsøkonomi) – tok EØS-avtalen veldig liten plass.

I arbeidslivet har jeg diskutert ting relatert til EØS-avtalen, fordi enkeltelementer har vært relevant for jobben. Forskjellen på byråkrati om du skal reise eller handle innenfor eller utenfor Europa, er stor. På de fleste arbeidsplasser med internasjonalt preg får du nok samme opplevelse. Men også for arbeidsplasser som egentlig ikke er spesielt internasjonale, har EØS-avtalen noe å si. Om du så er en bedrift i en liten bygd i Norge, har EØS-avtalen relevans for deg; det finnes standarder for mat og materialer og kvalitetskrav. Og ikke minst gjør avtalen det mulig å eksportere ting til helt andre mengder mennesker.

For å undersøke om det bare er jeg som snakker lite om EØS-avtalen, sjekket jeg med venner og kollegaer. Jeg spurte til og med frisøren min – for frisører snakker jo med all verdens folk – men ingen andre kunne komme på gangen da de snakket om den avtalen. Vi snakker om enkeltelementer som har noe å si for akkurat det vi jobber med nå, men ikke om avtalen som helhet. Det finnes enkelte unntak, men stort sett er en eventuell samtale om europeisk samarbeid knyttet til helt konkrete problemstillinger. Jeg har kommet på fire unntak fra denne «regelen» – fire temaer som diskuterer EØS-avtalen litt bredere – nemlig brexit, klima, ACER og selve debatten om hvorvidt Norge skal være medlem av EU, EØS eller ingen av delene.

Brexit

Det er tre år siden britene stemte for å gå ut av EU, men i skrivende stund er det fremdeles usikkert hvordan dette skal se ut. I avstemningen så man klare generasjonsskiller. Mens de unge stemte for å forbli i unionen, stemte de eldre mot. Det er selvsagt umulig å gi ett svar på hvorfor man så slike utfall, men én grunn kan være at de unge egentlig ikke kjenner noen annen hverdag. For dem er EU normalen. Litt på samme måte som at EØS er normalen for min generasjon, ser vi de samme tendensene i Norge: Blant de yngre er det langt færre som er imot EØS-avtalen, enn blant de eldre.

Det er ingen tvil om at brexit har vært mye omtalt, både i mediene og i dagligtalen. Når man i så mange år har vært en integrert del av et samarbeid, er det ikke bare bare å snu på hælen og stikke.

Klima

Et annet tema der man ofte snakker om viktigheten av vårt samarbeid med EU, er klimaspørsmålet. Det ligger i sakens natur at man må samarbeide internasjonalt for å løse klimakrisen, og her har EUs institusjoner vist seg å være bedre til forpliktelse enn nasjonalstatene har vært på egen hånd. EUs kvotemarked har satt en pris på utslipp, og gir oss mulighet til å kjøpe og selge kvoter. Dette betyr at vi har fått et marked der billige og lette utslipp kuttes før de dyre og mer tungvindte. Det samarbeidet gjør at man også unngår karbonlekkasje.

ACER

Våren 2018 var det store temaet i den politiske debatten EUs tredje energipakke, på folkemunne kalt ACER. Jeg skal ikke skryte på meg å ha snakket så veldig mye om ACER rundt middagsbordet, men debatten var såpass betent og stor at den også traff litt bredere enn bare de mest aktive politikerne.

Denne gangen ble historien fra nei-siden at Norge skulle selge arvesølvet vårt – vannkraften – til Europa, og at strømprisene ville stige. I realiteten har ikke energipakken noe med strømprisene å gjøre. De vil eventuelt bli påvirket av om Norge kan kjøpe og selge kraften sin til et større marked, noe som bestemmes av antallet utenlandskabler. Det hadde ingenting med energipakken å gjøre, selv om ACER-motstanderne satte likhetstegn mellom de to. Motstanderne av avtalen var mer mot hva avtalen kanskje kunne utvikle seg til å bli i fremtiden, fremfor hva avtalen faktisk inneholdt i nåtid.

Debatten om energimarkedet treffer midt i kjernen av problemet med debatten omkring EØS-avtalen; man gaper over mye mer enn hva den faktisk innebærer. Debatten om ACER fremsto tidvis lite opplyst, polarisert og populistisk. Dette synes jeg egentlig er litt for beskrivende for debatten knyttet til EØS i senere tid; EØS-tilhengerne kommer på defensiven, og EØS-motstanderne får sette premissene.

Medlemskap

Kanskje det mest nærliggende å vurdere når man skal diskutere EU-spørsmål, er medlemskapet i seg selv. De siste årene har den debatten handlet om hvorvidt Norge skal bli medlem av EU eller ikke (og la oss være ærlig, den debatten har stort sett vært forbeholdt de litt mer «nerdete» av oss). Selv om det er lenge siden vi diskuterte en reell innmelding i EU (som jeg så vidt husker fra sengekanten med pappa), har de fleste en formening om hvorvidt man *egentlig* burde ha vært medlem eller ikke. Temaet som generasjonene før meg diskuterte med høy røst, og som splittet familier i to, er nå lavmælt og mer fjern.

Det siste året har derimot en ny debatt begynt å ta form: Skal Norge fortsette å være med i EØS? At vi har skiftet fokuset til dette, har helt ærlig kommet litt brått på.

Før snakket jeg aldri med andre enn SV- og Sp-politikere om dette, mens det nå er noe man også snakker om med venner som ikke er politisk aktive. Selv om jeg mener det er bra at flere engasjerer seg i slike saker, har debatten er rar slagside, der man ofte tar utgangspunkt i enkeltsituasjoner og problemstillinger som ikke belyser hele avtalen. For meg virker det helt hull i hodet å skulle trekke Norge ut av hele avtalen fordi man har utfordringer med utenlandske trailersjåfører med dårlige dekk på norske veier. Det betyr ikke at det ikke er et problem, men jeg tror at det å trekke oss ut fra EØS-avtalen ville gi oss helt andre og mye større problemer. Som Godal nevner i sin artikkel, vil det også være mulig å finne løsninger på problemet med utenlandske trailere (Godal, 2019).

Avtalen er ikke utdatert

Som Sverdup også belyser i sin introduksjon (2019), var EØS-avtalen, da den ble inngått, begrenset, men også dynamisk. Det betyr at den stadig utvikler seg, og nye deler, lover og regler legges til. Prinsipielt forstår jeg at folk kan tenke at det er et «demokratisk underskudd» i avtalen. Tross alt får vi ferdigtygde lovforslag fra Europa som vi implementerer i vårt eget lovverk. Men vi lever i en verden i stadig endring, og da er det bra at også regelverket utvikler seg. Skulle vi i dag, etter 25 år, ha sittet med akkurat samme avtale som den vi inngikk i 1994, ville den ikke ha inneholdt det vi trenger i dag. For eksempel gir EØS-avtalen oss mobilpriser som er like i både Europa og Norge – og «roam like home» var ikke byråkratene i nærheten av å tenke på i 1994.

Norsk næringsliv er avhengig av eksportmulighetene man får gjennom EØS-avtalen. Den skaper arbeidsplasser for folk i hele landet og gir oss varer og tjenester. For «generasjon EØS» har avtalen alltid vært der. Vi klarer ikke å forestille oss verden uten den. Vi har mange meninger om den, men ofte lite kunnskap. Forståelsen av avtalens indirekte påvirkning på livene våre er mangelvare.

EØS-avtalen har noen svakheter, men vi kan ikke fortsette å diskutere bare de negative delene av avtalen. Når vi diskuterer brøkdeler av avtalen som ikke er bra, må vi ikke glemme den store andelen som er bra for Norge. Det er skummelt om svaret på utfordringene skal være å skrote hele EØS-avtalen, for det vil by på langt større problemer enn man løser. EØS-avtalen har i 25 år skapt stabilitet, arbeidsplasser og nye muligheter for Norge. Avtalen er ikke perfekt, men istedenfor å foreslå å sende den på skraphaugen hver gang det kommer opp noe som er vanskelig, bør vi se på hvordan vi kan gjøre den bedre.

Slik jeg ser det, finnes det ikke noen annen, bedre tilknytningsform for Norge. Alternativet EØS-skeptikerne peker på, er ikke å være tilknyttet i det hele tatt. I 2019 er verden globalisert og mer integrert enn noen gang tidligere. Da er ikke svaret å stenge grensene og lukke oss inne. Til det er ikke Norge stort nok. Så hvordan kan vi sørge for at en så viktig avtale har legitimitet og forståelse blant befolkningen? Hvordan kan vi hegne om avtalen som påvirker så mye som vi ikke ser, og som vi ikke kjenner på kroppen? Kanskje handler det om å åpne for mer

debatt om temaet, men da må debatten føres på riktige premisser og være fakta-basert. Jeg opplever at det er mangel på begge deler, både i min generasjon og i generasjonen som er eldre og yngre enn oss – kanskje med unntak av den delen av befolkningen som leser dette tidsskriftet.

Veien fremover

Heldigvis er jeg ikke alene om å være glad i EØS-avtalen. De siste tallene viser at 61 prosent av befolkningen støtter EØS-medlemskapet 25 år etter at avtalen trådte i kraft.¹ I 2019 er internasjonalt samarbeid helt avgjørende. Vi står overfor store utfordringer vi ikke kan løse alene, og verden er tettere sammenvevd enn før. Når jeg ser arbeidsplassene som skapes og beholdes fordi vi kan eksportere til EU uten høye tollsatser, forstår man at avtalen er av betydning. Når Norge gang på gang endrer klimamålene sine fordi man ikke når dem, er det avtalen med EU som får oss til faktisk å gjennomføre klimakutt. Når verden blir mindre på grunn av den teknologiske utviklingen, er det EØS-avtalen som muliggjør at jeg lett kan flytte til et annet land for å studere eller jobbe. Alle disse tingene kommer som resultat av den avtalen som Bjørn Tore Godal signerte på Norges vegne tidlig på 90-tallet. Jeg har kanskje gått glipp av den store debatten om hvorvidt vi skulle være med eller ikke, men jeg har fått ta del i utviklingen den har ført med seg.

Om forfatteren

Martine Tønnessen er utdannet samfunnsøkonom fra Universitetet i Oslo og er tidligere leder av Kristelig Folkepartis Ungdom (KrFU).

Referanser

Godal, B. T. (2019). EØS – et tilbakeblikk. *Internasjonal Politikk*, 77(4).

Sverdrup, U. (2019). 25 år med stabilitet og forutsigbarhet. *Internasjonal Politikk*, 77(4).

Abstract in English

Growing Up with the EEA Agreement – a ‘Generation EEA’ Testimonial

In this article, Martine Tønnessen shares her personal story and reflections on how the EEA Agreement has influenced her life. Her generation has never taken a stand on the EEA Agreement itself or discussed Norwegian EU membership. Regardless, the EEA Agreement has greatly influenced everyday life, although the awareness of the agreement is limited.

Keywords: EEA Agreement • Generation EEA • cooperation • EU • EEA

¹ <https://www.aftenposten.no/meninger/leder/i/xP9oQn/Aftenposten-mener-Folket-blir-mer-og-mer-glad-i-EOS-Politikerne-henger-etter>